

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Խոսակցութիւն Սարգիս Վրայ :

Բ .

Ի՞նչու՞ս, ոսկիին և ուրիշ մետաղէ ստակներուն յարգը ինչէ՞ն է .

— Ստաղէ ստակներուն յարգը անոր համար մեծ է, վասն զի քիչ տեղ կը բռնեն, դիւրաւ կը պահուին, դիւրաւ մէկ տեղէն մէկալը կը տարուին, հարկւրաւոր տարիներ կը դիմանան . այնչափ շատ կը գտնուին որ ամէն ազգաց ալ բաւական են, և այնչափ հասարակ բան ալ չեն՝ որ իրենց արժէքը ցածնայ : Ի՞նչ մեծ աղէկութիւն ալ ունին որ վրանին ինչ գիր կամ կերպարանք որ կոխես՝ երկար ատեն կը դիմանայ :

— Ստակ կոխելը ինչ կերպով սկըսուած է .

— Ի՞նչի բերան ստրկի տեղ մետաղի կտորուանք կը գործածէին առանց գրի կամ նշանի . ետքը կամաց կամաց տեսնելով թէ դիւրին է սուտ մետաղը աղէկի տեղ, կամ թէ թւեր ծանրի տեղ տալ ու առնել, նայեցան որ արժէքը վրան կոխեն : Ինոր մէջ ալ խարդախութիւններ տեսնելով՝ հնարք ըրին որ բոլոր ստակը գրելով ու նշաններով լեցընեն . ասով գրեթէ անկարելի է հիմա ստակներուն արժէքին ու ծանրութեան մէջ խարդախութիւն ընելը :

— Սմանք կ'ըսեն թէ ո՞ր և ի՞նչ տարութեան հարստութիւնը միայն ըստակն է, ուստի հարկաւոր կը ճանչնան որ երկրին ստակը մէջը մնայ, ու դրսի ստակն ալ ներս առնուի, իսկ ոմանք՝ անոր ներհակ՝ ստակն ալ պարզ բերքերուն տեղը կը դնեն, որովհետեւ ասիկայ ալ անոնց պէս աշխատանքով ձեռք կը ձգուի : Ի՞նչպէ՞ս

աս երկու կարծիքին որը աւելի հաւանական է :

— Հիմակուան քաղաքագէտները գրեթէ ամէնքն ալ առջի կարծիքին գէմ երկրորդը կը հաստատեն . և իրաւունք ունին . վասն զի ստրկին ալ ուրիշ բերքերու պէս աշխատանքով վաստակուելուն տարակոյս չկայ : Սէկ երկիր մը որ ոսկիի ու արծըթի հանք ունի մէջը՝ միայն անոր համար ինչպէս կրնայ հարուստ ըսուիլ . որչափ աշխատանք, որչափ գործողութիւններ պէտք է ան արծաթն ու ոսկին հանելու, զտելու, ձուլելու և ստակ կոխելու համար . անկէ զատ, որչափ ան դամալ ան աշխատանքները կը փճանան, ու հանքերը բանեցընողին յոյսը պարսպ կ'ելլէ : Իսկ թէ որ մէկ երկրի մը մէջ արծըթի ու ոսկիի հանք չըկայ, յայտնի է թէ աշխատանքով ձեռք կը ձգուի ստրկի համար և կամ ոսկերչութեան վերաբերեալ գործողութիւններուն համար հարկաւոր եղած արծաթն ու ոսկին . և թէ որ պատերազմով չկողոպտեն ուրիշի հարուստութիւնը, պէտք է որ բերքի տեղ բերք տալով փոխոց ընեն : Սովորական խօսք մը կայ շատին բերանը, թէ մենք տարուէ տարի այսչափ միլիոն աս կամ ան ազգին տուրք կուտանք՝ երբոր անոնցմէ վաճառք կ'առնենք, ու տեղը ստակ կը վճարենք . բայց աս խօսքը ծուռ է, վասն զի դրսէն վաճառք առնուելէն ետեւ՝ ստակը կորսուած կամ փճացած չտեսնուիր : Երբ որ մենք ուրիշ ազգի մը ստրկին տեղը կուտանք մետաքս, բուրդ, բամպակ, գինի, ցորեն և այլն, մեր երկրին բերքը կուտանք՝ դրսի երկրինը կ'առնենք՝ ասով ալ ճշմարիտ կ'ըլլայ ան սկզբունքը թէ բերքը բերքով միայն կը դնուի : Միայն աս տարբերութիւնս ունի ստակը ուրիշ վաճառքներէն որ անոնց ամենէն ալ աւելի դիւրաւ ձեռք կը ձգուի . քիչ ծախքով ինչուան հեռու տեղ ալ կը տարուի, և մաքսի պէս տուրքերէն ազատ է : Երաւ է թէ երբոր երկրի

մը մէջ ստակ քիչ գտնուի, արհեստները դժուարաւ առաջ կ'երթան, վաճառականութիւնն ալ դժուարութեամբ կը դառնայ. բայց հարկ չկայ որ որչափ վաճառականութիւնը ծաղկի՝ այնչափ ստակն ալ աւելնայ. վասն զի երբոր վաճառականութիւնը բանուի է, քիչ ստակն ալ շուտ շուտ դառնալով ու ձեռքէ ձեռք անցնելով՝ շատին տեղը կը բռնէ: Եւ թէ որ մէկ կողմանէ ստրկին քիչ ըլլալը թող չտար որ վաճառականութիւնը շուտ շուտ դառնայ, մէկալ կողմանէ ալ ստրկին սաստիկ շատութիւնը շատ ֆնասներու պատճառ կ'ըլլայ. վասն զի ստրկին արժէքը կը քիչնայ, և հարկ կ'ըլլայ շատ ստակ քաղցրնել վերան, շատ ստակ վճարել ու նոյնչափ բան գնել՝ որչափ կը գնուէր քիչ ստրկով: Մերիկան գտնուած ժամանակը Եւրոպան արծրութիւն ու ոսկիով լցուեցաւ՝ առանց ամենեւին վաճառականութիւնը ծաղկելու, և արծրութիւն արժէքը առջինէն վեց անգամ ցած ընկաւ: Մտենով (Փարիզու ատենականները բողոքել ուզեր էին տէրութեան՝ թէ մասնաւոր մարդկանց քով արծրութեղէն ամաններն ու զարդարանքները խիստ շատցեր են, ուստի արգելք մը ելլէ որ չկարենան անկէ ետքը արծրութեղէն բանեցընել. իբր թէ ասով աղքատաց աւելի բարիք կ'ըլլայ. բայց ուրիշները մտածելով թէ ան ստեն արծաթագործներուն արհեստը փճանալով աւելի վնաս կ'ըլլայ, վասն զի աշխատանք մը կը պակսի, ան խորհուրդէն ետ կեցան:

— Բայց ատ բանդ քիչ մը խելքի դէմ կ'երևնայ. ամէն մարդ գիտէ թէ մէկը որչափ շատ ստակ ունենայ, այնչափ աւելի հարուստ է. ասկէ բնական կերպով կը հետեւի թէ մէկ տէրութեան մը ստակն ալ որչափ շատնայ՝ նոյնչափ ալ աւելի կը հարըստնայ:

— Մբողջ ազգի մը կամ երկրի մը օգուտը կամ ֆնասը չկրնար ամէն ան-

գամ մասնաւորաց շահուն կամ ֆնասին հետ բաղդատուիլ, վասն զի մեծ տարբերութիւն կայ մէջերնին: Մասնաւոր մարդ մը եթէ օրէ օր աւելցընէ իր ստակը, անոր արժէքը չցածնար. բայց ամբողջ ժողովուրդ մը կամ ազգ մը նոյնպէս չէ: Մէկ երկրի մը մէջ որչափ մարդ որ կայ՝ գրեթէ ամէնքն ալ իրարմէ տարբեր յօժարութիւններ ունին: Բսենք թէ քեզի համար քսան հազար դահեկանը աւելի լաւ է քան թէ նոյնչափ ստրկի վաճառքը, վասն զի տեղ չունիս որ այնչափ վաճառքը դիզես. իսկ վաճառական մը գուցէ ստրկէն աւելի վաճառք կ'ուզէ: Եւ վաճառք բանի բերելու համար՝ պէտք է որ ծախես. իսկ անիկայ ստակը բանի բերելու համար՝ անով վաճառք կը գնէ. քու ձեռքդ մնար նէ՝ կը փոխուէր կամ կ'աւրուէր, իսկ վաճառականին ձեռքը անոր արժէքը աւելի կը բարձրանայ. ուրեմն երբոր օտար երկրի վաճառականի մը կը ծախէ իր վաճառքը, ըսել է թէ աւելի շահաւոր կը սեպէ իրեն՝ տեղը ուրիշ վաճառք առնելը քան թէ ստակ: Եւրալ է թէ երբեմն վաճառք կուտայ որ ստակ առնէ տեղը. բայց ան աւտենն ալ ըսել է թէ իրեն շահաւորը ան է: Ս'երջապէս մասնաւոր մարդիկ միշտ իրենց առանձնական շահը կը փնտրեն. իսկ տէրութիւնը իր երկրին ընդհանուր օգուտը կընայի, անոր համար է որ ամէն ջանք կ'ընէ, ամէն տեսակ տուրքեր՝ մաքսեր կը դնէ որ երկրին բերքը որչափ կարելի է երկրին մէջ մնայ, դուրս չելլէ:

— Եւ ատ բան կայ որ քիչ ատենի մէջ կ'աւրուի, իսկ արծաթն ու ոսկին աւրուելիք չունին. ուրեմն թէ որ երկիր մը դրսէն բեկանուտ նիւթեր առնէ ստրկով, ինքը կ'աղբըստայ, մէկալը կը հարըստնայ:

— Բայց միթէ ան բեկանուտ նիւթեր ծախող երկրին ստակը միշտ մէջը կը մնայ: Ստակը ջրի պէս կը վազէ կ'երթայ. և ժողովուրդը որ բամ-

պակ տուեր՝ ան ստակը առեր էր, կրնայ ըլլալ որ առածը գինի խմելու տայ. ասով աւելի շուտ ալ կը փճանայ առած ստակը: Ուրեմն տէրութեան մը կամերկրի մը համար՝ միայն ստակը հարստութիւն չէ:

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Սկզբնաւոր երկրագործութեան:

Ե.

Հողին պարբերը և զանազան պէսակները:

Հ. Հողին տարերքը որոնք են.

Պ. Հողին տարերքը կամ նախնական նիւթերը ասոնք են. Վայլախաղ, ուսկից ապակի կը շինուի. ասոր զուտն է լեռան բերեղը:

Օ. Կոպ պաղէղ՝, որ սաստիկ բարակ հողմըն է, և ուսկից առաջ կուգայ բրտի կաւը. ասիկայ կը գտնուի պաղլեղի և տեսակ մը սև քարի ու գծաքարի մէջ:

Վիբ, ուսկից առաջ կուգան կրային քարերն ու մարմարիոնը. ասոր մէջ տեսակ մը թթուուտ կայ որ ջերմութեամբ կը ցնդի:

Մտնցմէ զատ, հողերուն մէջ կը գտնուի նաև մէկ նիւթ մը որ անոնց պարարտութեանը գլխաւոր պատճառն է, և անկէ առաջ կուգայ բոյսերուն սննդարար հիւթը. աս նիւթը սև ու թեթեւ հողմըն է, և օդին խոնաւութիւնը իրեն կը քաշէ: Միւկայ առաջ կուգայ կենդանեաց ու բուսոց մնացորդներուն փտտելէն:

Հ. Պարզ հողերը քանի կը բաժնուին.

Պ. Երկու, հանքային ու բոսաւան: Հանքային հողերը իրենց մասանց խոշորութեանը նայելով՝ կ'ըլլան խիճ կամ կոպիճ, աւազ, փոշի, կաւ: Խիճերը ինչ ժայռի կտոր են նէ՝ ա-

նոր յատկութիւնները կ'ունենան: Խիճ աւազը երկու տեսակ է. մէկը կարծր, մէկալը կակուղ. կարծրը ձեւացած է գայլախաղէ կամ քուարցի փոշիէ, և կակուղը՝ փոշի դարձած կրային քար է:

Փոշին անանկ բարակ է որ եթէ չոր ըլլայ՝ հովը կ'առնէ զինքը կը տանի. ջրի հետ խառնուելով կը պղտորէ զանիկայ, և թէ որ հանգարտ մնայ՝ տակը կը նստի:

Վաւը հողին ամենաբարակ մասունքն է, որ ձեռքով չօշափես նէ՝ շատ կակուղ է. ջրի հետ խառնուելով մասունքը մէկմէկու կը կպչին, անանկ որ բոլորը մէկ զանգուած կ'ըլլան ու սաստիկ կրակի կը դիմանան: Երկրագործները երկու տեսակ կը բաժնեն կաւը. մէյմը ճախ որ կաւի՝ ճի հետ խառնուածն է, մէյմըն ալ՝ որ աւազով խառն է:

Հ. Բուսական պարզ հողերը քանի տեսակ են.

Պ. Երկու. մէյմը սև. հող, որ թեթեւ, ու չորցած ժամանակը փրխրուն է. ջրի մէջ ձգելով տակը կը նստի, բայց կպչուն չէ, ու մէկ զանգուած չըլլար. ասոր մէջ կան ածխային նիւթեր, և թէ որ ջրի մէջ ձգես՝ ջուրը սև գոյն մը կ'առնէ:

Երկրորդը Բարակ կ'ըսուի, որ կէս մը փտտած բոյսերէ կը ձևանայ. չորնալով կը կարծրանայ, ու դժուար կը փշրի:

Հ. Բնդարձակ երկրի մը հողը կըրնայ ըլլալ որ պարզ ըլլայ.

Պ. Մ բանս խիստ քիչ անգամ կը պատահի. ուստի վարուցանի երկիրները տեսակ տեսակ հողերէ խառնուած ու բաղադրուած են, և ինչ տեսակ հողն որ աւելի կայ մէջը՝ ան անունովը կը կոչուին. զոր օրինակ կ'ըսուին խճային հող, աւազուտ հող, կաւոտ հող, կրային հող, թորպային հող ևն. աս ըսել չէ թէ բոլորը աւազ է կամ կիր է ևն, հապա թէ մեծ մասը աւազ կամ կիր է: